

II 1170

№ 1010

~~III-9-26~~

С. БОБЧЕВЪ

ВЪ ПАМЕТЪ НА ЛУИ ЛЕЖЕ

ТРИ СРЕЩИ И ДВЕ ПИСМА

I.

Първи път се срещнахъ съ Луи Леже въ Москва, когато бѣхъ тамъ студентъ, въ 1878 г. Луи Леже бѣше ми познатъ като славистъ. Той бѣше вече далъ редица съчинения по славянскитѣ работи и сътрудничесе въ руския Курналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, въ всѣка книжка на който се явяваше месечно по едно отъ неговитѣ „Писма изъ Парижа“. Въ тѣхъ той общаваше новини и бележки изъ областта на науката, литературата и народното просвѣщение въ Франция.

Луи Леже бѣше дошелъ въ Москва, като гостъ, за да посети руската изложба, която имаше предимно етнографически характеръ. За тая изложба той написа специална работа „La Russie et l'exposition de 1878“.

Искахъ да видя младия френски ученъ славистъ, който бѣше привлѣкълъ вниманието ми още когато бѣхъ студентъ въ Цариградъ, когато, следъ френско-руската война, той бѣше поканенъ и почналъ да редактира съ жаръ и увлечение чехско-френския вестникъ „Correspondance Slave“. Въ тоя вестникъ ишеха кореспонденции и нѣкои отъ българскитѣ емигранти, прокудени по онова реме извънъ България, между които и Григорий Начовичъ.

Менъ бѣше особно драго да срещна тогозъ, който тъкмо 10 години по-наредъ бѣше написалъ своята докторска дисертация „Кирилъ и Методий“—1868.

Посетихъ Луи Леже въ неговата стая въ „Лоскутная гостилница“, дето той бѣше отседналъ. Нѣколко пѣти го придружихъ и до изложбата, която се помѣщаваше недалечъ отъ Юридическия факултетъ при Московския университетъ. Луи Леже говорѣше доста правилно по руски и изказваше особено желание да изучи по-добре българския езикъ, съ който вече се бѣше запозналъ. Но го говорѣше май съ хърватски размѣсвания на думи и фрази.

„Вашиятъ сегашенъ езикъ, подчерта Луи Леже, ми е необходимъ; той е наистина, доста измѣненъ отъ старобългарския, на който светитѣ братя Кирилъ и Методий написаха най-напредъ свещено писание и богослужебни книги. България е вече свободна. Българската просвѣта и книжнина стѣпватъ въ нова ера. Вашиятъ народъ, съ своитѣ драгоценни качества, има да играе важна роля на Балканитѣ. Не бойте се, че ви урѣзаха въ Берлинъ и ви раздѣлиха на 5 къса. Културата ще обедини цѣлото българско племе. Вие, младитѣ българи, трѣбва да се заловите за безспирна и неуморна работа. Училищата за българи, дето и да сѣ, ще създадатъ отъ вашето племе едно единно народно цѣло. Освобождението на неосвободенитѣ части ще дойде съ времето, което ще работи зарадъ васъ. Източна Румелия не може да не стане, въ непродължително време, частъ

на българското княжество. Македония нѣма да се загуби за българитѣ. Вац племе има велико бждаще. Дръжете се само о този пжтъ, който сте хвана просвѣщение, просвѣщение и просвѣщение“.

Луи Леже ми стана симпатиченъ главно за проявената къмъ българскѣ племе обичъ. Тази обичъ бѣше непристорена, тя бѣ такава къмъ единъ мн страдаленъ народъ, на който миналото, робството и мжкитѣ бѣха добре позн на младия френски ученъ.

Отъ тази среща на сетне азъ запазихъ за Луи Леже моето почитан моята преданность.

II.

Двадесетъ години, следъ това менъ се удаде случай да посетя, въ Пари въ собствената му квартира, вече почналия да старѣе Луи Леже. Посетихъ въ Passy, 43 Rue de Boulainvilliers. Това бѣше въ време на Световната Пари изложба презъ юлий месецъ (1899 г.).

Именитиятъ френски ученъ бѣше вече издалъ редица солидни нови труд за славянския свѣтъ и своята многосъчувствена за нашето племе книга „La Bulgarie“ (1885 год.). Той бѣше отдавна заелъ катедрата по славянскитѣ езици и литератури въ Collège de France, катедра учредена още въ 1840 год. за вели полски поетъ Адамъ Мицкеевичъ, отсетне заемана отъ Сиприенъ Роберъ, голтъ приятель на българитѣ и, следъ него отъ други виденъ полякъ поетъ и филологъ А. Ходско. Интересно е, че Луи Леже бѣше почналъ своитѣ лекции въ коле на тема, която засѣгаше България, особено епохата на Пазвантоглу, така живо изобразена въ познатото житие на врачанския владика Софрония.

Той ме посрещна радушно. Напомнихъ му за първата ни среща въ Москва, която той бѣше посетилъ и по-късно. Той обичаше Русия и руситѣ продължаваше да сътрудничи въ „Ж. М. Н. П.“. Той разпитва за България, новитѣ книжовни прояви, за нашето Висше Училище, което още не бѣше повъзгласено за университетъ, за нашето Книжовно дружество и за неговитѣ издавания. Макарь и посветенъ на строго научни трудове и далечъ отъ активната политика, все пакъ Луи Леже любопитстваше да знае, какъ се развива и какво е положението на българската общественость, държавность и конституционенъ животъ.

Луи Леже ми говори, между друго, че много би желалъ да посети България за по-дълго време и да се запознае отблизо съ българската земя и българскѣ племе. Той работѣше надъ изданието на българското Реймско Евангелие, издано много разкошно и обърнало внимание на специалисти.

Правѣше впечатление и тоя пжтъ идейното съчувствено отнасяне на Луи Леже къмъ българското племе, за което той и сега не пропустна да ми говори съ увлечение. Той повтаряше: „О, да!... Вашиятъ народъ има голѣмо, свѣтло бждаще. Азъ наблюдавамъ това отъ далечъ. Азъ виждамъ това въ ценни качества на българина. Азъ вече имамъ и отблизо, въ моята аудитория, студентъ съ голѣми дарби...“

И той пакъ не пропустна да помене името на Македония, „родината, казва той, на вашитѣ велики светци и равноапостолни братя“.

Последната ми, трета среща съ Луи Леже, бѣше презъ лѣтото на 1910 г. ѿ желаете да се запознае по възможность по-отблизо съ новитѣ научни боти по славистиката у насъ и съ интересъ разпитваше за новитѣ издания на шата Академия на Наукитѣ по български езикъ и литературата ни. Той вече зорѣше доста добре български, на който езикъ и пишеше много пжти ритѣ писма.

Краткодневното пребивание на Луи Леже въ София даде възможность на озина да се запознаятъ съ него. Впрочемъ за едно такова запознаване послужи срещата, която уреди въ кжщата си въ негова честь нашиятъ бившъ послакъ въ Парижъ, д-ръ Л. Золотовичъ.

Не можемъ се похвали съ нѣкои особени почести, направени тогазъ на Луи же. И той не бѣше дошълъ за да се види чествуванъ . . . Но, до колкото ми ше познато, той пакъ изнесе изъ нашата срѣда впечатления, много благоприятни за народа ни. Той не можеше да се нахвали съ нѣкои отъ своитѣ еници и ученички, които, казваше, бѣха „неговата най-голѣма гордостъ“.

Луи Леже се интересувахе и тоя пжтъ за сждбата на Македония. „Знаете , ме предупреждаваше той; знаете ли, че тука въ София е половината отъ зъка на Македония. Бидейки така, тази страна ще остане българска . . . Тя не же да изгуби своя народенъ характеръ. Вие, българитѣ, и да скръстите ржце; е и да ги забравите, тукашнитѣ македонци нѣма да забраватъ братята, сестритѣ, човцитѣ и лелинитѣ си . . . А всичко ще се запази, като се запазатъ чувствата гъ като българи-македонци. Не бойте се отъ асимилация. Тя е невъзможна. ѿто казва, че македонецъ може да стане и сърбинъ, и гъркъ — той забравя, македонцитѣ въ България нѣма да допустнатъ това . . .“.

IV.

Следъ 16 юния 1913 г. азъ продължавахъ да бжда пълномощенъ министъръ извънеденъ пратеникъ на България въ Русия. Положението, което бѣше създао за България следъ фаталния този день и още повече следъ катастрофата, о връхлетѣ българската земя и българското племе, тежеше ужасно върху дипломатическата ни работа въ всички столици, особно въ тѣзи на Съглашението.

Петроградъ, гдето бѣха пригответни всички условия за едно тържество на българското дѣло, гдето правителство и общество се отнасяха крайно съчувствено ъмъ насъ и нашитѣ искания, гдето царъ и народъ очакваха да видятъ една олѣма България, въ Петроградъ, казвамъ, името на нашата родина бѣше петнено, разбира се, не по нейна вина. Полагахъ всички усилия за да се свѣтли общественото мнение върху невинността на България, обаче новата встрофилска политика, която се поведе, даваше основание даже да нѣма не мо симпатии, но да нѣма вече и по-раншната готовность за да ни се помогне въ тѣки день растящитѣ злочестини.

Сюзницитѣ ни балканци, като победители надъ България, не се бѣха морили да ни терзаятъ: Румжния и Турция, дебнещи падналъ трупъ, бѣха се турнали да откжснатъ и тѣ по нѣщо отъ окървавеното тѣло на българското племе . . .

Свѣтътъ бѣше свидетелъ на една румжнска, не само несъседска, но и крайно естока, свирѣпа постжпка, която много публицисти въ Англия нарекоха подла,

вършена изъ засада и отвратителна. Моитѣ симпатии къмъ румжнския нар
ме сдържатъ да давамъ тукъ изразъ на чувствата си къмъ тогавашнитѣ румжн
управници, които тласнаха румжнската войска въ една обезоржжена стра
противъ жени, деца, старци и бабички . . . Това поведение на румжнското пра
телство бѣше извикало не едно възмущение даже у голѣми приятели на Румжн
Това, обаче, което тогазъ ми направи незабравимо впечатление, то бѣше писм
и жеста на учения френски славистъ, на Луи Леже. Той не само побърза да
изпроводи въ Петроградъ едно кратко, но и пълно съ искрена любовъ пис
но той бѣше решенъ и изпълни решението си, като върна на Румжнското
вителиство, чрезъ неговия пълномощенъ министъръ въ Парижъ, Командьорс
кръстъ на Румжнската Корона. Това бѣше знакъ на протестъ и възмуще
поради поведението къмъ България. Смѣтамъ че писмото е много краснореч
и характеризова отношенията на Луи Леже къмъ България, и азъ го прие
дамъ тукъ изцѣло :

Парижъ, 18. VII. 1913.

Драгий приятелю,

Азъ идвахъ презъ месецъ май въ Петроградъ за международния конгр
на Академиитѣ. Бѣхъ тъй много заетъ, че нѣмахъ време да дойда да Ви по
за което съжелявамъ твърде много.

Държа да Ви изявя всичкото си съчувствие за изпитанията, които Ваш
страна прекарва въ този моментъ. Азъ съмъ твърде много опечаленъ. Ко
особенно ме възмуцава, то е поведението на Румжния, поведение, абсолю
противно на международното право и международната порядъчностъ. Азъ сче
за свой дългъ да изявя своето възмущение и върнахъ на румжнския пълномощ
министъръ Командьорския Кръстъ на Румжнската корона, като заявихъ, че
отказвамъ отъ сега нататкъ да нося румжнски орденъ.

Вие виждате, че колкото се отнася до менъ, азъ направихъ всичко, ко
можахъ, за да Ви дамъ моралната подкрѣпа, която зависѣше отъ мене.

Вървайте, драгий приятелю, въ моитѣ чувства на най-голѣма преданно
Имайте куражъ.

(Подп.) *Луи Леже.*

V.

Жестътъ на Луи Леже съ повръщането на румжнския орденъ, споредъ
бѣ много знаменателенъ. Той говори особно за голѣмата искрена обич
слависта къмъ България. И той имаше пълно право да каже на единъ българ
който по случай на неговата 80-годишнина, бѣше се явилъ при него да го
ветствува съ предстоящия му празникъ :

„Отъ когато съмъ се запозналъ съ вашия народъ, не съмъ престаналъ
се интересумъ за сѣдбинитѣ му. Отворете която щете моя книга и ще вид
колко ви обичамъ и ценя, дори когато вършите глупости. Азъ бихъ жел
всички славяни да живѣятъ въ сговоръ. Това съмъ поддържалъ и ще поддърж
до гробъ . . . Борбитѣ, вѣтрѣшни и междуславянски, само ще ви отслабятъ
смѣтка на враговетѣ ви. Въ името на Реймското Евангелие, мой скжпъ тру
което препечатаха въ разкошно издание въ 1899 г., завещавамъ ви, да живе
въ сговоръ помежду си, — само така ще преодолеете нещастията, които
живѣхте и преживѣвате“¹⁾.

¹⁾ Думитѣ сж казани на г. Н. Стоиловъ, представител на Българския печатъ въ Парижъ.

Последното писмо, което получихъ отъ Луи Леже бѣше отправено до мене случай на 50-годишния ми праздникъ. Струва ми се, че за характеристика на нежития френски ученъ, то заслужва да се помене въ края на тѣзи мои бележки, вѣтени на паметъта му. Ето го изцѣло :

Парижъ, 1 априль 1921.

Драги колега и приятелю,

Щастливъ съмъ, че мога да се присъединя къмъ Вашитѣ съотечественници колеги за да чествувамъ петдесетгодишнината на Вашата литературна дейность. Вие знаете, че съмъ ималъ случай да я отбелѣжа напоследъкъ въ *Journal des savants* органъ на моята Академия.

Едва вчера излѣзе единъ мой томъ върху Старитѣ славянски култури, които бѣхъ да бжда честитъ да Ви посвета, ако бѣхъ по-рано осведоменъ за Вашия юбилей.

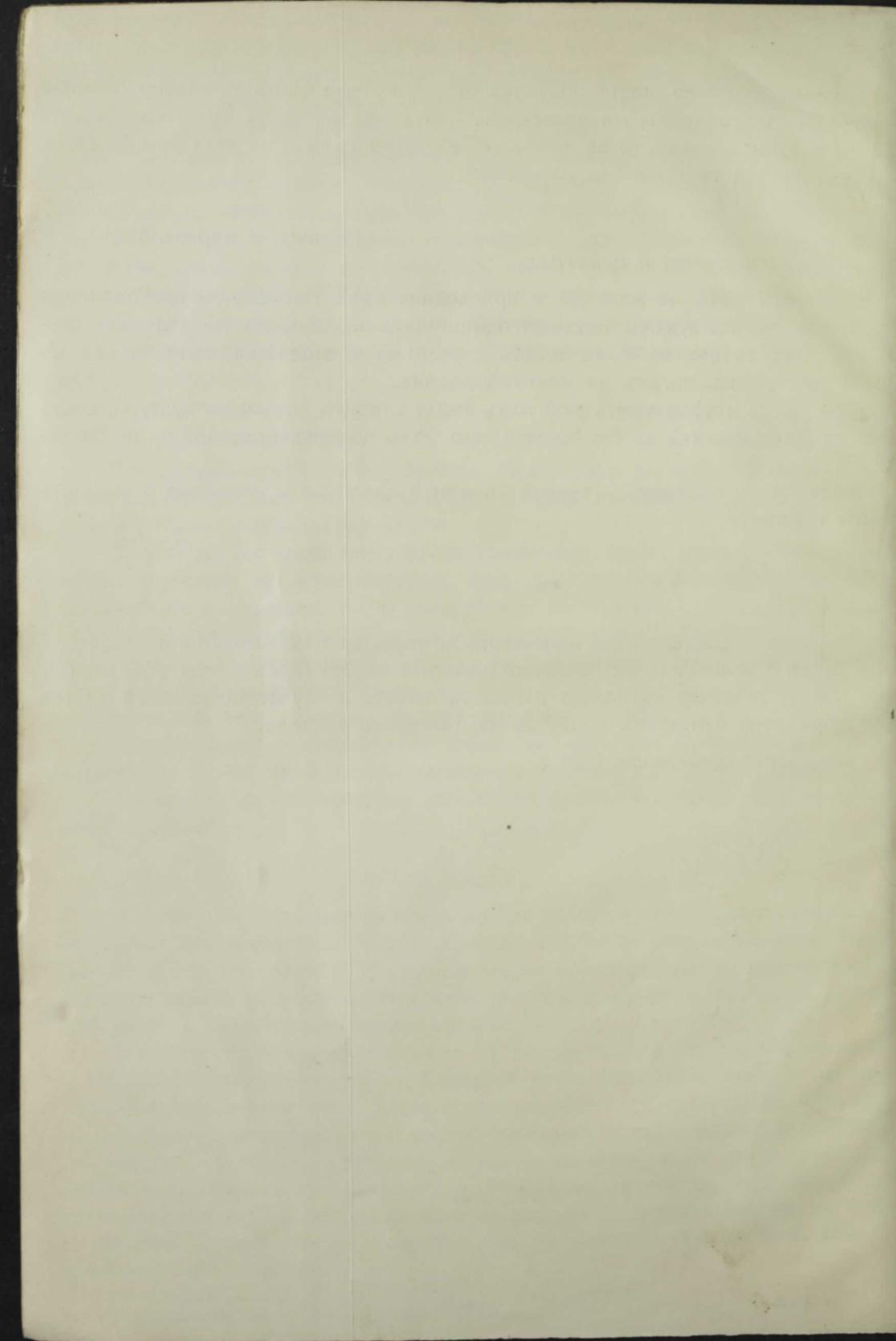
Моля Ви да приемете увѣрение въ моитѣ симпатии и уважението ми къмъ шитѣ трудове.

Л. Леже.

*

Излишно е, следъ всичко напоменено по-горе, да подчертавамъ и азъ колко ще умѣстно решението да се почете паметъта на Луи Леже съ тоя „Сборникъ“, който ще ни запознае възможно пълно съ живота и научно-книжовнитѣ работи незабравимия и искренъ приятель на българското племе.

Чамъ-кория, септември 1924 г.

19
Am. change.

23.V.1915.

С. БОБЧЕВЪ

ВЪ ПАМЕТЪ НА ЛУИ ЛЕЖЕ

ТРИ СРЕЩИ И ДВЕ ПИСМА

I.

Първи път се срещнахъ съ Луи Леже въ Москва, когато бѣхъ тамъ студентъ, въ 1878 г. Луи Леже бѣше ми познатъ като славистъ. Той бѣше вече удалъ редица съчинения по славянскитѣ работи и сътрудничесе въ руския Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщения, въ всѣка книжка на който се явяваше месечно по едно отъ неговитѣ „Писма изъ Парижа“. Въ тѣхъ той обобщаваше новини и бележки изъ областята на науката, литературата и народното просвѣщение въ Франция.

Луи Леже бѣше дошелъ въ Москва, като гостъ, за да посети руската изложба, която имаше предимно етнографически характеръ. За тая изложба той написа специална работа „La Russie et l'exposition de 1878“.

Искахъ да видя младия френски ученъ славистъ, който бѣше привлѣкълъ вниманието ми още когато бѣхъ студентъ въ Цариградъ, когато, следъ френско-руската война, той бѣше поканенъ и почналъ да редактира съ жаръ и увлечение чехско-френския вестникъ „Correspondance Slave“. Въ тоя вестникъ пишеха кореспонденции и нѣкои отъ българскитѣ емигранти, прокудени по онова време извънъ България, между които и Григорий Начовичъ.

Менъ бѣше особно драго да срещна тогозъ, който тъкмо 10 години по-напредъ бѣше написалъ своята докторска дисертация „Кирилъ и Методий“—1868.

Посетихъ Луи Леже въ неговата стая въ „Лоскутная гостилница“, дето той бѣше отседналъ. Нѣколко пъти го придружихъ и до изложбата, която се помѣщаваше недалечъ отъ Юридическия факултетъ при Московския университетъ. Луи Леже говорѣше доста правилно по руски и изказваше особено желание да научи по-добре българския езикъ, съ който вече се бѣше запозналъ. Но го говорѣше май съ хърватски размѣсвания на думи и фрази.

„Вашиятъ сегашенъ езикъ, подчерта Луи Леже, ми е необходимъ; той е истина, доста измѣненъ отъ старобългарския, на който светитѣ братя Кирилъ и Методий написаха най-напредъ свещено писание и богослужебни книги. България е вече свободна. Българската просвѣта и книжнина стѣпватъ въ нова ера. Вашиятъ народъ, съ своитѣ драгоценни качества, има да играе важна роля на Балканитѣ. Не бойте се, че ви урѣзаха въ Берлинъ и ви раздѣлиха на 5 къса. Литературата ще обедини цѣлото българско племе. Вие, младитѣ българи, трѣбва да се залавите за безспирна и неуморна работа. Училищата за българи, дето и да сѣ, ще създадатъ отъ вашето племе едно единно народно цѣло. Освобождението на неосвободенитѣ части ще дойде съ времето, което ще работи зарадъ насъ. Източна Румелия не може да не стане, въ непродължително време, частъ

на българското княжество. Македония нѣма да се загуби за българитѣ. Вашето племе има велико бждаще. Дръжте се само о този пжтъ, който сте хванали просвѣщение, просвѣщение и просвѣщение“.

Луи Леже ми стана симпатиченъ главно за проявената къмъ българското племе обичъ. Тази обичъ бѣше непристорена, тя бѣ такава къмъ единъ много страдаленъ народъ, на който миналото, робството и мжжитѣ бѣха добре познати на младия френски ученъ.

Отъ тази среща на сетне азъ запазихъ за Луи Леже моето почитание и моята преданность.

II.

Двадесетъ години, следъ това менъ се удаде случай да посетя, въ Парижъ въ собствената му квартира, вече почналия да старѣе Луи Леже. Посетихъ го въ Passy, 43 Rue de Boulainvilliers. Това бѣше въ време на Световната Парижка изложба презъ юлий месецъ (1899 г.).

Именитиятъ френски ученъ бѣше вече издалъ редица солидни нови трудове за славянския свѣтъ и своята многосъчувствена за нашето племе книга „La Bulgarie“ (1885 год.). Той бѣше отдавна заелъ катедрата по славянскитѣ езици и литератури въ Collège de France, катедра учредена още въ 1840 год. за велики полски поетъ Адамъ Мицкеевичъ, отсетне заемана отъ Сиприенъ Роберъ, голѣмъ приятель на българитѣ и, следъ него отъ други виденъ полякъ поетъ и филологъ А. Ходско. Интересно е, че Луи Леже бѣше почналъ своитѣ лекции въ колѣна на тема, която засѣгаше България, особено епохата на Пазвантоглу, така живо изобразена въ познатото житие на врачанския владика Софрония.

Той ме посрещна радушно. Напомнихъ му за първата ни среща въ Москва, която той бѣше посетилъ и по-късно. Той обичаше Русия и руситѣ продължаваше да сътрудничи въ „Ж. М. Н. П.“. Той разпитва за България, за новитѣ книжовни прояви, за нашето Висше Училище, което още не бѣше представено възгласено за университетъ, за нашето Книжовно дружество и за неговитѣ издания. Макарь и посветенъ на строго научни трудове и далечъ отъ активната политика все пакъ Луи Леже любопитстваше да знае, какъ се развива и какво е положението на българската общественость, държавность и конституционенъ живот.

Луи Леже ми говори, между друго, че много би желалъ да посети България за по-дълго време и да се запознае отблизо съ българската земя и българското племе. Той работѣше надъ изданието на българското Реймско Евангелие, издано много разкошно и обърнало внимание на специалисти.

Правѣше впечатление и тоя пжтъ идейното съчувствено отнасяне на Луи Леже къмъ българското племе, за което той и сега не пропусна да ми говори съ увлечение. Той повтаряше: „О, да!... Вашиятъ народъ има голѣмо, свѣтло бждаще. Азъ наблюдавамъ това отъ далечъ. Азъ виждамъ това въ ценни качества на българина. Азъ вече имамъ и отблизо, въ моята аудитория, студенти съ голѣми дарби...“

И той пакъ не пропусна да помене името на Македония, „родината, казва той, на вашитѣ велики светци и равноапостолни братя“.

Последната ми, трета среща с Луи Леже, бѣше презъ лѣтото на 1910 г. Той желаше да се запознае по възможностъ по-отблизо съ новитѣ научни работи по славистиката у насъ и съ интересъ разпитваше за новитѣ издания на списката Академия на Наукитѣ по български езикъ и литературата ни. Той вече говорѣше доста добре български, на който езикъ и пишеше много пжти новитѣ писма.

Краткодневното пребивание на Луи Леже въ София даде възможностъ на насъ да се запознаемъ съ него. Впрочемъ за едно таково запознаване послужи срещата, която уреди въ къщата си въ негова честь нашиятъ бившъ посланикъ въ Парижъ, д-ръ Л. Золотовичъ.

Не можемъ се похвали съ нѣкои особени почести, направени тогазъ на Луи Леже. И той не бѣше дошълъ за да се види чествуванъ . . . Но, до колкото ми е познато, той пакъ изнесе изъ нашата срѣда впечатления, много благоприятни за народа ни. Той не можеше да се нахвали съ нѣкои отъ своитѣ постижения и ученички, които, казваше, бѣха „неговата най-голѣма гордостъ“.

Луи Леже се интересувахе и тоя пжтъ за сждбата на Македония. „Знаете ли, ме предупреждаваше той; знаете ли, че тука въ София е половината отъ българския езикъ на Македония. Бидейки така, тази страна ще остане българска . . . Тя не може да изгуби своя народенъ характеръ. Вие, българитѣ, и да скръстите ржце; вие и да ги забравите, тукашнитѣ македонци нѣма да забраватъ братята, сестритѣ, новцитѣ и лелинитѣ си . . . А всичко ще се запази, като се запазатъ чувствата ни като българии-македонци. Не бойте се отъ асимилация. Тя е невъзможна. Като казва, че македонецъ може да стане и сърбинъ, и гъркъ — той забравя, че македонцитѣ въ България нѣма да допуснатъ това . . .“.

IV.

Следъ 16 юния 1913 г. азъ продължавахъ да бжда пълномощенъ министъръ въ извънреденъ пратеникъ на България въ Русия. Положението, което бѣше създадено за България следъ фаталния този день и още повече следъ катастрофата, която връхлетѣ българската земя и българското племе, тежеше ужасно върху дипломатическата ни работа въ всички столици, особно въ тѣзи на Съглашението.

Петроградъ, гдето бѣха приготвени всички условия за едно тържество на българското дѣло, гдето правителство и общество се отнасяха крайно съчувствено къмъ насъ и нашитѣ искания, гдето царъ и народъ очакваха да видятъ една голѣма България, въ Петроградъ, казвамъ, името на нашата родина бѣше пометнато, разбира се, не по нейна вина. Полагахъ всички усилия за да се взѣтли общественото мнение върху невинността на България, обаче новата прострофилска политика, която се поведе, даваше основание даже да нѣма не само симпатии, но да нѣма вече и по-раншната готовностъ за да ни се помогне въ единъ день растящитѣ злочестини.

Съюзницитѣ ни балканци, като победители надъ България, не се бѣха поопорили да ни терзаятъ: Румжния и Турция, дебнещи падналъ трупъ, бѣха се поопорили да откъснатъ и тѣ по нѣщо отъ окървавеното тѣло на българското племе . . .

Свѣтътъ бѣше свидетелъ на една румжнска, не само несъседска, но и крайно жестока, свирѣла постжпка, която много публицисти въ Англия нарекоха подла,

вършена изъ засада и отвратителна. Моитѣ симпатии къмъ румжнския нар
ме сдържатъ да давамъ тукъ изразъ на чувствата си къмъ тогавашнитѣ румж
управници, които тласнаха румжнската войска въ една обезоржжена стр
противъ жени, деца, старци и бабички . . . Това поведение на румжнското пр
телство бѣше извикало не едно възмущение даже у голѣми приятели на Румж
Това, обаче, което тогазъ ми направи незабравимо впечатление, то бѣше пис
и жеста на учения френски славистъ, на Луи Леже. Той не само побърза да
изпроводи въ Петроградъ едно кратко, но и пълно съ искрена любовъ пи
но той бѣше решенъ и изпълни решението си, като върна на Румжнското
вителиство, чрезъ неговия пълномощенъ министъръ въ Парижъ, Командьор
кръсть на Румжнската Корона. Това бѣше знакъ на протестъ и възму
поради поведението къмъ България. Сѣтамъ че писмото е много красноре
и характеризова отношенията на Луи Леже къмъ България, и азъ го при
дамъ тукъ изцѣло :

Парижъ, 18. VII. 1913.

Драгий приятелю,

Азъ идвахъ презъ месецъ май въ Петроградъ за международния конг
на Академиитѣ. Бѣхъ тѣй много заетъ, че нѣмахъ време да дойда да Ви по
за което съжелявамъ твърде много.

Държа да Ви изявя всичкото си съчувствие за изпитанията, които Ва
страна прекарва въ този моментъ. Азъ съмъ твърде много опечаленъ. К
особенно ме възмуцава, то е поведението на Румжния, поведение, абсолю
противно на международното право и международната порядъчностъ. Азъ сче
за свой дългъ да изявя своето възмущение и върнахъ на румжнския пълномо
министъръ Командьорския Кръсть на Румжнската корона, като заявихъ, ч
отказвамъ отъ сега нататкъ да нося румжнски орденъ.

Вие виждате, че колкото се отнася до менъ, азъ направихъ всичко, и
можахъ, за да Ви дамъ моралната подкрѣпа, която зависѣше отъ мене.

Вѣрвайте, драгий приятелю, въ моитѣ чувства на най-голѣма преданн
Имайте куражъ.

(Подп.) *Луи Леже.*

V.

Жестътъ на Луи Леже съ повръщането на румжнския орденъ, споредъ
бѣ много знаменателенъ. Той говори особно за голѣмата искрена обич
слависта къмъ България. И той имаше пълно право да каже на единъ българ
който по случай на неговата 80-годишнина, бѣше се явилъ при него да го
ветствува съ предстоящия му празникъ :

„Отъ когато съмъ се запозналъ съ вашия народъ, не съмъ престанал
се интересумъ за сѣдбинитѣ му. Отворете която щете моя книга и ще ви
колко ви обичамъ и ценя, дори когато вършите глупости. Азъ бихъ же
всички славяни да живѣятъ въ сговоръ. Това съмъ поддържалъ и ще поддър
до гробъ . . . Борбитѣ, вжтрѣшни и междуславянски, само ще ви отслабятъ
сѣтка на враговетѣ ви. Въ името на Реймското Евангелие, мой скъпъ т
което препечатаха въ разкошно издание въ 1899 г., завещавамъ ви, да жи
въ сговоръ помежду си, — само така ще преодолѣете нещастията, които
живѣхте и преживѣвате“¹⁾.

¹⁾ Думитѣ сж казани на г. Н. Стоиловъ, представител на Българския печатъ въ Па

Последното писмо, което получихъ отъ Луи Леже бѣше отправено до мене случай на 50-годишния ми празникъ. Струва ми се, че за характеристика на ежития френски ученъ, то заслужва да се помене въ края на тѣзи мои бележки, ветени на паметъта му. Ето го изцѣло :

Парижъ, 1 априль 1921.

Драги колега и приятелю,

Щастливъ съмъ, че мога да се присъединя къмъ Вашитѣ съотечественници колеги за да чествувамъ петдесетгодишнината на Вашата литературна деятельность. Вие знаете, че съмъ ималъ случай да я отбелѣжа напоследъкъ въ *Signal des savants*, органъ на моята Академия.

Едва вчера излѣзе единъ мой томъ върху Старитѣ славянски култури, които бхъ да бжда честитъ да Ви посветя, ако бѣхъ по-рано осведоменъ за Вашия илей.

Моля Ви да приемете увѣрѣние въ моитѣ симпатии и уважението ми къмъ шитѣ трудове.

Л. Леже.

*

Излишно е, следъ всичко напоменено по-горе, да подчертавамъ и азъ колко ще умѣстно решението да се почете паметъта на Луи Леже съ тоя „Сборникъ“, йто ще ни запознае възможно пълно съ живота и научно-книжовнитѣ работи незабравимия и искренъ приятель на българското племе.

Чамъ-кория, септември 1924 г.

*Стихотворение
23.11.25.*

С. БОБЧЕВЪ

ВЪ ПАМЕТЬ НА ЛУИ ЛЕЖЕ

ТРИ СРЕЩИ И ДВЕ ПИСМА

I.

Първи път се срещнахъ съ Луи Леже въ Москва, когато бѣхъ тамъ студентъ, въ 1878 г. Луи Леже бѣше ми познатъ като славистъ. Той бѣше вече здалъ редица съчинения по славянскитѣ работи и сътрудничеса въ руския „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“, въ всѣка книжка на който се явяваше месечно по едно отъ неговитѣ „Писма изъ Парижа“. Въ тѣхъ той обобщаваше новини и бележки изъ областта на науката, литературата и народното просвѣщение въ Франция.

Луи Леже бѣше дошелъ въ Москва, като гостъ, за да посети руската изложба, която имаше предимно етнографически характеръ. За тая изложба той написа специална работа „La Russie et l'exposition de 1878“.

Искахъ да видя младия френски ученъ славистъ, който бѣше привлѣкълъ вниманието ми още когато бѣхъ студентъ въ Цариградъ, когато, следъ френско-руската война, той бѣше поканенъ и почналъ да редактира съ жаръ и увлечение чехско-френския вестникъ „Correspondance Slave“. Въ тоя вестникъ ишеха кореспонденции и нѣкои отъ българскитѣ емигранти, прокудени по онова реме извънъ България, между които и Григорий Начовичъ.

Менъ бѣше особно драго да срещна тогозъ, който тъкмо 10 години по-наредъ бѣше написалъ своята докторска дисертация „Кирилъ и Методий“—1868.

Посетихъ Луи Леже въ неговата стая въ „Лоскутная гостилница“, дето той бѣше отседналъ. Нѣколко пъти го придружихъ и до изложбата, която се помѣщаваше недалечъ отъ Юридическия факултетъ при Московския университетъ. Луи Леже говорѣше доста правилно по руски и изказваше особено желание да зучи по-добре българския езикъ, съ който вече се бѣше запозналъ. Но го говорѣше май съ хърватски размѣсвания на думи и фрази.

„Вашиятъ сегашенъ езикъ, подчерта Луи Леже, ми е необходимъ; той е истина, доста измѣненъ отъ старобългарския, на който светитѣ братя Кирилъ и Методий написаха най-напредъ свещено писание и богослужбени книги. България е вече свободна. Българската просвѣта и книжнина стѣпватъ въ нова ера. Вашиятъ народъ, съ своитѣ драгоценни качества, има да играе важна роля на Балканитѣ. Не бойте се, че ви урѣзаха въ Берлинъ и ви раздѣлиха на 5 кѣса. Където е културата ще обедини цѣлото българско племе. Вие, младитѣ българи, трѣбва да се заловите за безспирна и неуморна работа. Училищата за българи, дето има, да се създадатъ отъ вашето племе едно единно народно цѣло. Освобождението на неосвободенитѣ части ще дойде съ времето, което ще работи зарадъ васъ. Източна Румелия не може да не стане, въ непродължително време, частъ

на българското княжество. Македония нѣма да се загуби за българитѣ. Вашето племе има велико бждаще. Дръжте се само о този пжть, който сте хванали просвѣщение, просвѣщение и просвѣщение“.

Луи Леже ми стана симпатиченъ главно за проявената къмъ българското племе обичъ. Тази обичъ бѣше непристорена, тя бѣ такава къмъ единъ много страдаленъ народъ, на който миналото, робството и мжжитѣ бѣха добре познати на младия френски ученъ.

Отъ тази среща на сетне азъ запазихъ за Луи Леже моето почитание и моята преданность.

II.

Двадесетъ години, следъ това менъ се удаде случай да посетя, въ Парижъ въ собствената му квартира, вече почналия да старѣе Луи Леже. Посетихъ го въ Passy, 43 Rue de Boulainvilliers. Това бѣше въ време на Световната Парижка изложба презъ юлий месецъ (1899 г.).

Именитиятъ френски ученъ бѣше вече издалъ редица солидни нови трудове за славянския свѣтъ и своята многосъчувствена за нашето племе книга „La Bulgarie“ (1885 год.). Той бѣше отдавна заелъ катедрата по славянскитѣ езици и литератури въ Collège de France, катедра учредена още въ 1840 год. за велики полски поетъ Адамъ Мицкеевичъ, отсетне заемана отъ Сиприенъ Роберъ, голѣмъ приятель на българитѣ и, следъ него отъ други виденъ полякъ поетъ и филологъ А. Ходско. Интересно е, че Луи Леже бѣше почналъ своитѣ лекции въ колежъ на тема, която засѣгаше България, особено епохата на Пазвантоглу, така живъ изобразена въ познатото житие на врачанския владика Софрония.

Той ме посрещна радушно. Напомнихъ му за първата ни среща въ Москва, която той бѣше посетилъ и по-късно. Той обичаше Русия и руситѣ и продължаваше да сътрудничи въ „Ж. М. Н. П.“. Той разпитва за България, за новитѣ книжовни прояви, за нашето Висше Училище, което още не бѣше провъзгласено за университетъ, за нашето Книжовно дружество и за неговитѣ издания: Макаръ и посветенъ на строго научни трудове и далечъ отъ активната политика, все пакъ Луи Леже любопитстваше да знае, какъ се развива и какво е положението на българската общественость, държавность и конституционенъ животъ.

Луи Леже ми говори, между друго, че много би желалъ да посети България за по-дълго време и да се запознае отблизо съ българската земя и българското племе. Той работѣше надъ изданието на българското Реймско Евангелие, издадено много разкошно и обърнало внимание на специалисти.

Правѣше впечатление и тоя пжть идейното съчувствено отнасяне на Луи Леже къмъ българското племе, за което той и сега не пропустна да ми говори съ увлечение. Той повтаряше: „О, да!... Вашиятъ народъ има голѣмо, свѣтло бждаще. Азъ наблюдавамъ това отъ далечъ. Азъ виждамъ това въ ценнитѣ качества на българина. Азъ вече имамъ и отблизо, въ моята аудитория, студентъ съ голѣми дарби...“

И той пакъ не пропустна да помене името на Македония, „родината, казвашъ той, на вашитѣ велики светци и равноапостолни братя“.

III.

Последната ми, трета среща съ Луи Леже, бѣше презъ лѣтото на 1910 г. желяеше да се запознае по възможность по-отблизо съ новитѣ научни работи по славистиката у насъ и съ интересъ разпитваше за новитѣ издания на Академия на Наукитѣ по български езикъ и литературата ни. Той вече рече доста добре български, на който езикъ и пишеше много пжти писма.

Краткодневното пребивание на Луи Леже въ София даде възможность на насъ да се запознаемъ съ него. Впрочемъ за едно таково запознаване послужи речта, която уреди въ къщата си въ негова честь нашиятъ бившъ посланикъ въ Парижъ, д-ръ Л. Золотовичъ.

Не можемъ се похвали съ нѣкои особени почести, направени тогазъ на Луи Леже. И той не бѣше дошълъ за да се види чествуванъ . . . Но, до колкото ми е познато, той пакъ изнесе изъ нашата срѣда впечатления, много благоприятни за народа ни. Той не можеше да се нахвали съ нѣкои отъ своитѣ отличия и ученички, които, казваше, бѣха „неговата най-голѣма гордость“.

Луи Леже се интересувахе и тоя пжтъ за сждбата на Македония. „Знаете ли ме предупреждаваше той; знаете ли, че тука въ София е половината отъ населението на Македония. Бидейки така, тази страна ще остане българска . . . Тя не е да изгуби своя народенъ характеръ. Вие, българитѣ, и да скръстите ржце; и да ги забравите, тукашнитѣ македонци нѣма да забраватъ братята, сестритѣ, бащите и лелинитѣ си . . . А всичко ще се запази, като се запазатъ чувствата като българо-македонци. Не бойте се отъ асимилация. Тя е невъзможна. Само казва, че македонецъ може да стане и сърбинъ, и гъркъ — той забравя, че македонцитѣ въ България нѣма да допустнатъ това . . .“.

IV.

Следъ 16 юния 1913 г. азъ продължавахъ да бжда пълномощенъ министъръ външенъ пратеникъ на България въ Русия. Положението, което бѣше създадено за България следъ фаталния този день и още повече следъ катастрофата, върхлетѣ българската земя и българското племе, тежеше ужасно върху поматическата ни работа въ всички столици, особно въ тѣзи на Съглашението.

Петроградъ, гдето бѣха приготвени всички условия за едно тържество на царското дѣло, гдето правителство и общество се отнасяха крайно съчувствено къмъ насъ и нашитѣ искания, гдето царъ и народъ очакваха да видятъ една нова България, въ Петроградъ, казвамъ, името на нашата родина бѣше изгубено, разбира се, не по нейна вина. Полагахъ всички усилия за да се измени общественото мнение върху невинността на България, обаче новата пробофилска политика, която се поведе, даваше основание даже да нѣма не само симпатии, но да нѣма вече и по-раншната готовность за да ни се помогне въ този день растящитѣ злочестини.

Съюзницитѣ ни балканци, като победители надъ България, не се бѣха трудили да ни терзаятъ: Румжния и Турция, дебнещи падналъ трупъ, бѣха се трудили да откъснатъ и тѣ по нѣщо отъ окървавеното тѣло на българското племе . . .

Свѣтътъ бѣше свидетелъ на една румжнска, не само несеседска, но и крайно жестока, свирѣпа постжпка, която много публицисти въ Англия нарекоха подла,

вършена изъ засада и отвратителна. Моитѣ симпатии къмъ румжнския нар
ме сдържатъ да давамъ тукъ изразъ на чувствата си къмъ тогавашнитѣ румжн
управници, които тласнаха румжнската войска въ една обезоржжена стра
противъ жени, деца, старци и бабички . . . Това поведение на румжнското пра
телство бѣше извикало не едно възмущение даже у голѣми приятели на Румжн
Това, обаче, което тогазъ ми направи незабравимо впечатление, то бѣше писм
и жеста на учения френски славистъ, на Луи Леже. Той не само побърза да
изпроводи въ Петроградъ едно кратко, но и пълно съ искрена любовъ пис
но той бѣше решенъ и изпълни решението си, като върна на Румжнското
вителиство, чрезъ неговия пълномощенъ министъръ въ Парижъ, Командьорск
кръстъ на Румжнската Корона. Това бѣше знакъ на протестъ и възмуще
поради поведението къмъ България. Смѣтамъ че писмото е много краснореч
и характеризова отношенията на Луи Леже къмъ България, и азъ го прие
дамъ тукъ изцѣло :

Парижъ, 18. VII. 1913.

Драгий приятелю,

Азъ идвахъ презъ месецъ май въ Петроградъ за международния конгр
на Академиитѣ. Бѣхъ тѣй много заетъ, че нѣмахъ време да дойда да Ви пос
за което съжелявамъ твърде много.

Държа да Ви изявя всичкото си съчувствие за изпитанията, които Ва
страна прекарва въ този моментъ. Азъ съмъ твърде много опечаленъ. Ко
особенно ме възмущава, то е поведението на Румжния, поведение, абсолю
противно на международното право и международната порядъчностъ. Азъ смет
за свой дългъ да изявя своето възмущение и върнахъ на румжнския пълномощ
министъръ Командьорския Кръстъ на Румжнската корона, като заявихъ, че
отказвамъ отъ сега нататкъ да нося румжнски орденъ.

Вие виждате, че колкото се отнася до менъ, азъ направихъ всичко, ко
можахъ, за да Ви дамъ моралната подкрѣпка, която зависѣше отъ мене.

Вѣрвайте, драгий приятелю, въ моитѣ чувства на най-голѣма преданнос
Имайте куражъ.

(Подп.) *Луи Леже.*

V.

Жестътъ на Луи Леже съ повръщането на румжнския орденъ, споредъ м
бѣ много знаменателенъ. Той говори особно за голѣмата искрена обиче
слависта къмъ България. И той имаше пълно право да каже на единъ българ
който по случай на неговата 80-годишнина, бѣше се явилъ при него да го
ветствува съ предстоящия му празникъ :

„Отъ когато съмъ се запозналъ съ вашия народъ, не съмъ престаналъ
се интересумъ за сѣдбинитѣ му. Отворете която щете моя книга и ще вид
колко ви обичамъ и ценя, дори когато вършите глупости. Азъ бихъ жел
всички славяни да живѣятъ въ сговоръ. Това съмъ поддържалъ и ще поддърж
до гробъ . . . Борбитѣ, вжтрѣшни и междуславянски, само ще ви отслабят
смѣтка на враговетѣ ви. Въ името на Реймското Евангелие, мой скжпъ тр
което препечатаха въ разкошно издание въ 1899 г., завещавамъ ви, да жив
въ сговоръ помежду си, — само така ще преодолѣете нещастията, които
живѣхте и преживѣвате“¹⁾.

¹⁾ Думитѣ сж казани на г. Н. Стоиловъ, представител на Българския печатъ въ Пар

Последното писмо, което получихъ отъ Луи Леже бѣше отправено до мене случай на 50-годишния ми празникъ. Струва ми се, че за характеристика на ежеития френски ученъ, то заслужва да се помене въ края на тѣзи мои бележки, светени на паметъта му. Ето го изцѣло :

Парижъ, 1 априль 1921.

Драги колега и приятелю,

Щастливъ съмъ, че мога да се присъедина къмъ Вашитѣ съотечественници колеги за да чествувамъ петдесетгодишнината на Вашата литературна деятелностъ. Вие знаете, че съмъ ималъ случай да я отбелѣжа напоследъкъ въ *Signal des savants*, органъ на моята Академия.

Едва вчера излѣзе единъ мой томъ върху Старитѣ славянски култури, които бѣхъ да бжда честитъ да Ви посветя, ако бѣхъ по-рано осведоменъ за Вашия юбилей.

Моля Ви да приемете увѣрение въ моитѣ симпатии и уважението ми къмъ шитѣ трудове.

Л. Леже.

*

Излишно е, следъ всичко напомнено по-горе, да подчертавамъ и азъ колко ще умѣстно решението да се почете паметъта на Луи Леже съ тоя „Сборникъ“, който ще ни запознае възможно пълно съ живота и научно-книжовнитѣ работи незабравимия и искренъ приятель на българското племе.

Чамъ-кория, септември 1924 г.